

"ימי הביניים" כמונח המגדיר את התקופה שבין העת העתיקה לעת החדשה הוא, כידוע, מושג שנולד בתקופת הרנסנס, כאשר קם דור של משוררים ואנשי רוח צעירים שביקשו לשקם את "ההרסות" של התרבות הקלסית המפוארת ולהחזיר עטרה ליושנה – כלומר, על-פי תפישתם, להתנער מן הבערות והניוון התרבותי שהשתררו באירופה אחרי נפילתה של רומא ובעקבות השתלטות "הברברים". אנשי הרנסנס הללו הנחילו לנו לא רק את חלוקתה של ההיסטוריה המערבית לשלוש תקופות, אלא אף את ההתייחסות אל אותם "ימי הביניים" כאל מקשה אחת. ההיסטוריוגרפיה המודרנית, לעומת זאת, לימדה אותנו, כי במרוצת אלף השנים, שחלפו בין נפילת האימפריה הרומית לימיהם של בוקאצ'ו ופטררקה, התחוללו תמורות מרחיקות לכת בחלקיה השונים של אירופה. רב השונה מן הדומה, למשל, בין סקסוניה או בולגריה במאה התשיעית (ראו מאמרה של אסיה ברזניאק) לאיבריה במאה החמש-עשרה (ראו מאמרו של דב סטוצ'ינסקי). ההיסטוריוגרפיה המודרנית נוטה לפיכך לחלק את אלף השנים הללו לתקופות משנה – מוקדמת, מרכזית ומאוחרת – ואף בתוך כל אחת מהן להבחין בקצב השונה של התמורות בכל אזור ואזור. חשוב מכך, המחקר המודרני אף מדגיש, כי התיקוף (פריודיזציה) שנקבע על-ידי אנשי הרנסנס חל אך ורק על אירופה, ובעיקר על אירופה המרכזית והמערבית, ואין הוא הולם כלל את ההתפתחויות בצביליזציות שביבשות אחרות. עם זאת, בעת ובעונה אחת עם הדגשת ההבדלים העמוקים בין התרבויות שהתקיימו בתקופות ובמקומות שונים, היסטוריונים רבים בעשורים האחרונים מדגישים דווקא את הדמיון ואת הזיקות בין התרבות הנוצרית לתרבות היהודית בימי הביניים. הבועה, שלתוכה הכניסו החוקרים בעבר את הקהילות היהודיות ותרבותן, דומה כי נגוזה באחרונה. ארבעה מן המאמרים בקובץ שבגיליון **זמנים** הנוכחי (אלה שכתבו יובל הררי, אפרים שהם-שטיינר, אביטל דוידוביץ' אשד ודודו רוטמן) דנים למעשה בדמיון בין אמונות ומנהגים יהודיים ונוצריים, בהשפעת הסביבה על החברה היהודית ובניסיונות של יהודים ליהנות מן הסגולות המאגיות שבקמעות

ובקדושים נוצריים. ריבוי האיסורים והגינניים בספרות הרבנית על מגע בין יהודים לנוצרים ועל חיקוי של מנהגי הגויים מעיד, כי זיקות מעין אלה לא היו נדירות בחיי היום-יום. חרף העוינות והחשדנות ההדדיות, ועל אף התגברות הרדיפות של יהודים על-ידי השלטונות והשכנים הנוצריים, התבדלות מוחלטת לא הייתה אפשרית, כאשר שתי הקהילות התקיימו בשכנות כה קרובה זו לזו. אולם, גם אם כיום אין ספק, שהייתה מידה לא-מבוטלת של שאילה בין-תרבותית, נותרת בעינה השאלה מתי נוצרו מחסומים לא-עבירים בין קבוצות רוב ומיעוט באירופה עצמה ובין אירופאים לבני העמים ביבשות אחרות. מתי נולד המושג "גזע" ביחס לקבוצות של בני-אדם ומתי הייתה הגזענות למחסום שמנע קשרים הדוקים ושילוב תרבותי? בשאלות אלה מתנהל עדיין דיון מעמיק המזין כנסים מדעיים וחיבורים מלומדים רבים. סנאית גייס מחזיקה בדעה, כי הרעיון בדבר קיומם של גזעים אנושיים נוצר למעשה רק בשלהי המאה השמונה-עשרה, והיא מראה כיצד הוא נבע מן המגוון העצום בטבע שנפרש בפני בני אירופה בשיאו של עידן התגליות. ואכן, העתקת החלוקה לקטגוריות מובחנות מן הדיון בבוטניקה ובזואולוגיה לדיון במין האנושי, היא שהפכה את מושג הגזע ל"מדעי" – ובסופו של דבר למסוכן. מלחמות, והאסונות הכרוכים בהן, מתגנבים לשני המאמרים האחרונים בגיליון זה: אסף מונד מביא פרק בחייו של אביגדור המאירי – הסופר העברי שהיטיב מכולם לתאר את מלחמת העולם הראשונה; וצבי טאובר חושף את תוכנה של שיחה שהתקיימה בין משה דיין לפילוסוף הנודע הרברט מרקוזה, ששאף לסייע במציאת פתרון לסכסוך במזרח התיכון זמן לא-רוב לפני מלחמת יום הכיפורים. אם לחזור להתחלת הדברים ברשימה זו: מן האופן שבו ראו ההומניסטים בתקופת הרנסנס את "ימי הביניים" כתקופה ארוכה אחת של חושך – לא נותר כמעט דבר לאחר עבודות המחקר היסודיות של היסטוריונים בדורות האחרונים; אולם, גם מן האופטימיזם הנלהב של משוררי הרנסנס ביחס לעתיד שכולו אור ונאורות לא נותר הרבה בעידן המודרני.